

Вісті Закарпаття

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ "ЗАКЕРЗОННЯ"

СЯН ♦ БЕСКИД ♦ БУГ

СПЕЦІАЛЬНЕ ВИДАННЯ ♦ РІК 3 ♦ ЧИСЛО 2 ♦ ВЕСНА 2005

Сагринь, Пискоровичі, Павлокома...

До 60-річчя трагічних подій на Закарзонні

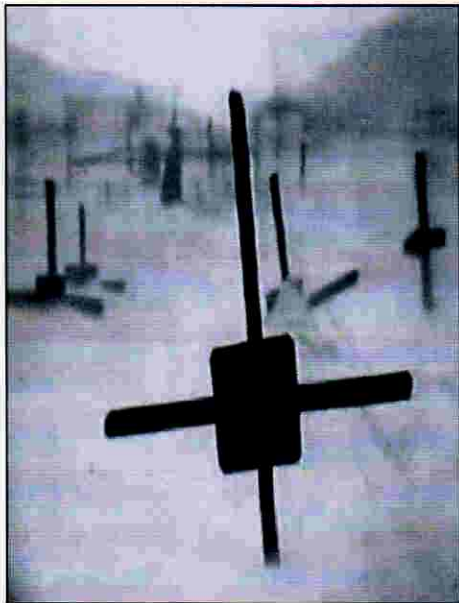
У 1945 рік Закарзоння входило з надією на довгоочікуваний спокій після 6 років війни. Від липня 1944 року вже не було тут німців, а від січня 1945 року, коли фронт покотився на захід і вже скоро мав досягти річку Одер, Штетін і Бреслау, polegшав також терор НКВД і „СМЕРШ-у“. І саме тоді, весною 1945-го, вдарив польський терор. Це була друга хвиля етнічної чистки, яку польське підпілля розпочало ще весною минулого року, коли тільки протягом березня-квітня 1944 року

знищено кількадесят сіл південної Грубешівщини і замордовано біля 5 тисяч українців. Це тоді сумнозвісно відомими стали такі села, як Сагринь, Бересть, Ласків.

Весною 45-го польський терор почав повзти на південь - у Ярославщину, Любачівщину, Перемищину. Саморозпущення Армії Крайової у січні 1945 р. спричинило деморалізацію великої частини її вояцтва, яка тепер або поповнила ряди шовіністичних Народових Сіл Збройних, або зайнялася самочинним розбоєм. Натомість ця частина АК-овців, яка вступила на службу комуністичному режиму, почала використовувати державні структури до проти українських акцій. Згадати тут треба також оперативників НКВД, які, щоб прискорити виселенчу акцію, потурали полякам, а іноді самі інспірували проти українські акції.

Наслідком цієї протиукраїнської суміші була кривава весна 45-го. Протягом двох місяців березня і квітня польський терор поглинув тисячі жертв з посеред українців Надсяння. Назвімо тут тільки найбільші трагедії: 14.04.1945 - Пискоровичі (біля 1000 жертв), 3.03.1945 - Павлокома (366 жертв), 17.04.1945 - Малковичі (119 жертв), 11.04.1945 - Березка (187 жертв), 06.04.1945 - Горасць (155 жертв).

(Продовження на стор. 7)

Від редактора

Позачергове число „Вістей Закарзоння“ є формою відзначення 60-річчя трагічних подій на Закарзонні весною 1945 року. Символом цієї трагедії стала доля українських жителів села Павлокома, але не менш трагічна доля зустріла десятки інших українських сіл Закарзоння.

Відзначаючи 60-ліття трагедії 1945-го року, треба пам'ятати, що не менш трагічний був рік 1944, коли поляки вимордували південну Холмищину, і рік 1946, який символізує доля бойківської Терки і лемківської Завадки-Морохівської, і рік 1947 - рік Акції Вісла - якого символом стала брутальна пацифікація польським військом села Річиці, що на Равщині.

А ще треба пам'ятати, що список виселених в Акції Вісла сіл Закарзоння нараховує 1500 назв, а кожна з них - це незагоєна рана українського Закарзоння.

Цим виданням і виставкою „Трагедії українців Закарзоння у ХХ столітті“ наша організація хоче віддати шану загиблим і замученим співвітчизникам нашої малої батьківщини. Хочемо цим нагадати самим собі про минуле, якого не можна забути, а іншим повідомити про трагічний змаг закарзонців за те, щоб зберегти цю західню окраїну України за нашим етносом. ■

Лінія Керзона - умовна назва лінії на mapі, по якій - за пропозицією міністра закордонних справ Великобританії Д.-Н. Керзона - проведено демаркаційну лінію між більшовицькими і польськими військами у війні 1920 р. Лінія проходила через Гродна, Ялівку, Немирів, Берестя, Дорогуськ, Устилюг, на схід від Грубешова через Крилів і далі в південно-західному напрямі майже прямою лінією на захід від Перемишля (в другому варіанті - на схід від Перемишля) до Карпат.

На Ялтанській конференції (лютий 1945 р.) лінію Керзона прийнято як кордон між СРСР і Польщею (з деякими відхиленнями на користь Польщі).

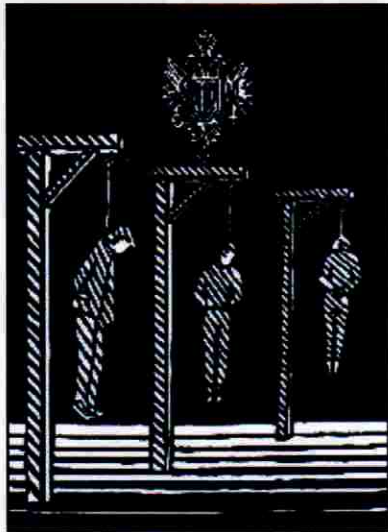
Українські етнічні землі на захід від лінії Керзона прийнято називати ЗАКЕРЗОННЯМ.

У цьому числі:

- Історія у фотографіях
- Масові злочини
- Верховини, Сагринь, Ласків, Пискоровичі
- Фоторепортаж з виставки

ЗАКЕРЗОННЯ у ХХ СТОЛІТТІ

1914

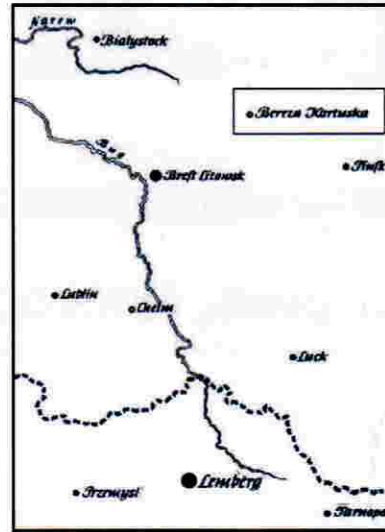
КонцТАБір Таллергоф.

1930

Пацифікація Галичини польським військом.

1934

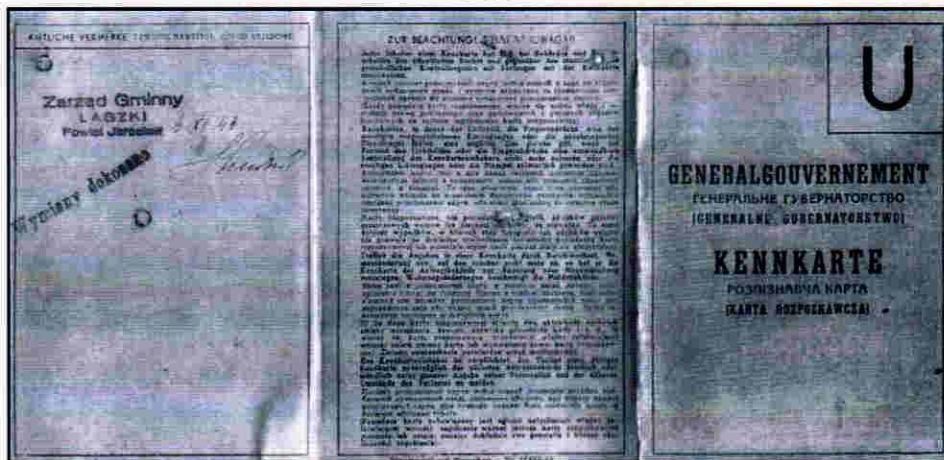
КонцТАБір Береза Картузька.

1938

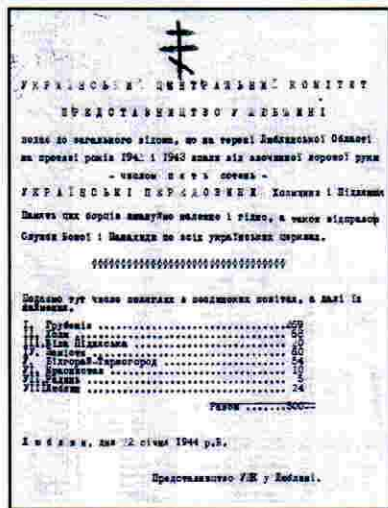
Нищення церков на Холмщині.

1939

Німецька окупація (кенкарта).

1943

Початок етнічної чистки на Холмщині.

1939

Советська окупація (паспорт).

Вісті Закарзоння

ВИДАВЕЦЬ Об'єднання Українців "Закарзоння"
4572 Tribal Court, Mississauga, ON, Canada, L4Z 2R9
Phone: (905) 501-0167

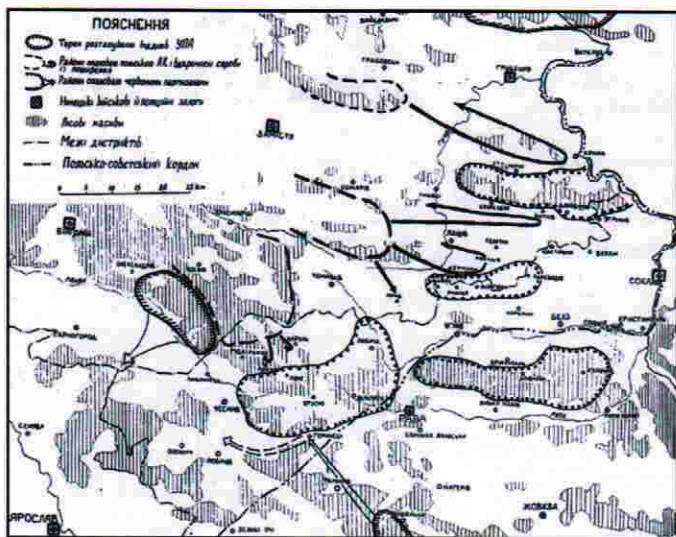
РЕДАКТОР ВИДАННЯ Мирослав Іваник

ГРАФІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ The Basilian Press /
Анна Цеплицкий

АВТОРИ ТЕКСТІВ Марія Хоменко, Ганна Гарасюк, Лідія Власюк-Коломієць, Мирослав Іваник, Богдан Гук, Анна Назарович

АВТОРИ ФОТОГРАФІЙ Орест Яцила, Марта Іваник, Богдан Гук, Осередок Карта, приватні архіви

1944

Оборонці – відділи УПА на захист Холмщині.

1944

Вбивці – відділ польського підпілля після знищення Сагриня.

1945

Павлокома – масові злочини на Надсянні.

1945

Масові вбивства на Холмщині.

1946

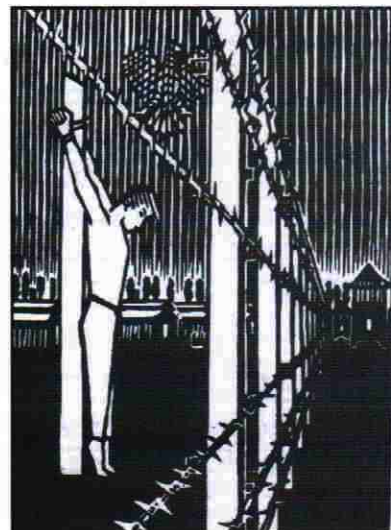
Оборонці – відділ УПА ком. "Балая" в Ярославщині.

1947

Акція Вісла.

1947

Концтабір Явожно.

Графіка В. Мадзеляна.

МАСОВІ ЗЛОЧИНИ НА УКРАЇНЦЯХ ЗАКЕРЗОННЯ (1943-1947)

НАЗВА СЕЛА	ДАТА	КІЛЬКІСТЬ ЖЕРТВ
Алойзів (присілок)	10.03.1944	?
Андріївка	10.03.1944	?
Бахів	11.04.1945	95
Березини (присілок)	10.03.1944	?
Березка	11.04.1945	187
Березна (прис.)	10.03.1944	?
Бересть	16.03.1944	372
Бігалі	1946	50
Бірча	1946	50
Бруско-Старе	1945	50
Бусько	19.05.1944	?
Варешин	12.02.44/10.03.44	?
Василів-Великий	10.03.44/28.03.44	?
Василів-Малий	20.03.44/02.04.44	30
Верховини	06.06.1945	197
Витків	21.03.1944	?
Вишнів	07.04.1944	?
Вільшани	05.03.1945	12
Войткова	1946	17
Волосате	1946	24
Воля-Кривецька	1946	53
В'язівниця	31.03.1945	10
Гвоздянка	?	166
Горинець	1945	25
Гораєць	06.04.1945	155
Грозьова	1946	14
Губинок	22.03.1944	?
Динів	1945	12
Дібча	18.05.1946	18
Добра	06.45/19.01.46	74
Добра-Лехмани	06.1945	37
Дуби (прис.)	10.03.1944	?
Дубецько	?	50
Дубно	?	12
Дубровиця	1945	30
Жабче	19.03.1944	?
Жилічі	07.04.1944	?
Заборці	19.05.1944	?
Завадка-Морохівська	25.01.46/28.03.46/13/04/46	67
Заліська Воля	1945-48	27
Заставні	15.02.1946	14

НАЗВА СЕЛА	ДАТА	КІЛЬКІСТЬ ЖЕРТВ
Кобильниця-Руська	26.02.1945	60
Козодави	19.03.1944	?
Коритники	?	28
Коровиця	1945	15
Космів	19.03.1944	?
Костяшин	20.03.1944	30
Кадлубиська	07.04.1944	?
Красиці	?	50
Кречовиці	?	15
Кривиця	28.03.1944	?
Крилів	08.04.1944	130
Кульно	19.03.1945	30
Курилівка	1945	50
Лази	1946	17
Ласків	10.03.1944	267
Лежайськ	1945	78
Ліски	22.03.1944	70
Ліцава	?	10
Лубне	06.03.1945	80
Люблинець-Стар./Нов.	25.03.1945	130
Маличі	10.03.1944	267
Малковичі	17.04.1945	119
Малків	15.04.1945	116
Масловичі	19.03.1944	?
Масюки	27.02.1945	18
Мацьковичі	?	60
Метелин	10.03.1944	?
Міняни	19.03.1944	?
Мірче	25.05.43/10.03.44	?
Модринь	19.03.1944	125
Модринець	19.03.1944	?
Молодич	1946	33
Молодятичі	27.10.1943	?
Моложів	25.05.43/10.03.44	?
Молинь	1944	16
М'ягке	10.03.1944	?
Новосілки	02.04.1944	?
Ожанна	1945	50
Ощів	19.03.1944	?
Павлокома	03.03.1945	366
Пасіка	19.03.1944	?

НАЗВА СЕЛА	ДАТА	КІЛЬКІСТЬ ЖЕРТВ
Пискоровичі	17.04.1945	400-1240
Потуржин	02.04.1944	?
Переспа	2.05.1944	?
Погоріле (Перегоріле)	10.03.1944	?
П'яткова-Руська	1946	50
Радостів	20.03.44/02.04.44	?
Ріплин	10.03.1944	?
Річиця	22.03.1944	?
Рудка	1946	26
Руська Весь	1946	10
Рушелчичі	?	14
Сагринь	10.03.1944	1200
Свинки	?	17
Синявка	28.02.1945	20
Сінява	1946	15
Скопів	1944	120
Сліпче	19.03.1944	?
Смоличів	22.03.1944	?
Старе Село	10.03.1944	50
Стежки-Добринські	1946	47
Стриживець	10.03.1944	?
Стрільців	26.05.1944	?
Сурохів	1946	20
Сушів	20.03.1944	30
Тарнавка	1945	20
Телятин	07.04.1944	?
Теплиці	1946	25
Теребінець	10.03.1944	?
Теребінь	10.03.1944	?
Терка	09.07.1946	33?
Тихобіж	19.03.1944	?
Трійчиці	1944	70
Тугані	26.05.1943	?
Турковичі	10.03.1944	?
Тучапи	22.03.1944	?
Уйковичі	1944	19
Хотинець	19.01.1945	15
Хорошиці	19.03.1944	?
Цівків	1946	15
Шиховичі	10.03.1944	?
Явірник-Руський	1946	27
Ярослав	1946	50

СВІДЧЕННЯ

Сагринь, Грубешівщина, 10 березня 1944

Спогад Марії Хоменко (з дому Мельник)

...Це була широко zakresna акція - самооборони, а планомірне винищення українців Холмщини, щоб вивільнити наші споконвічні землі для заселення їх поляками. Наша вироблена працею багатьох поколінь земля була родючою. Такої землі в Польщі було дуже мало. То ж і шукали приводу, аби гнати українців. Коли ж його й не було зовсім - це бандитів не зупиняло. ...Вже коли в Москві й Варшаві домовилися вигнати холмшаків із предківської землі, то могли б гнати більш цивілізовано, але не з такою кров'ю... Щоб примусити до втечі, вбивати старих і малих, руйнувати святині. Але ж наш спільний Бог дав нам заповідь: "Не вбивай!" Серед тих польських озброєних убивць напевне були ті, хто вважав себе віруючим. Але чи були це католики? Це були кати...

1944 року 10 березня серед білого дня о 9-10 годині ранку велика банда поляків оточила село Ласків, запалила його смолоскипами і запальними кулями. Стріхи хат були солом'яними, то швидко загорілися. Люди стали ховатися по льохах, ямах. Та нічого не допомагало - був день, видно, де хто ховається. Кулі знаходили людей скрізь: в ямах і льохах. Бандити запалювали віхті соломи, кидали туди і димом душили людей. Була в селі сім'я Сегеди Михайла. Налічувала 9 чоловік. Під час погрому нашого села поляки винищили всіх із цієї родини: повідрубували голови, розклали довкола ями, з якої їх витягли. Так вигубили душогиби більше двох третин села. Хати згоріли всі - тільки димарі стирчали.

У той самий день 10 березня 1944 року така ж доля спіткала о 4-й годині ранку села Сиховичі і Сагринь. Ці села були досить великими, близько 400 бу-

динків налічувало кожне. Населення мали більше, ніж по тисячі чоловік. Тоді, коли село Сагринь ще спало, почулися постріли. Ми в той час тимчасово проживали в Сагрині - надіялися, що в такому великому українському селі буде безпечніше. Постріли частішали, від запальних куль спалахнули солом'яні стріхи. Люди стали тікати в поле. Далі був ліс, надіялися сховатися в ньому. Та саме з лісу озвалися кулемети, покладали живих і мертвих на землю. Через кілька годин на село полем пішов ланцюг бандитів. Стали добивати тих, хто ще був живим. Підійшли й до нас. Ми лежали в видолінку. Там був мій тато, маленька донечка і я. Коли підійшли ближче, тато, як та пташка, що відводить ворогів від свого гнізда, встав і пішов їм назустріч. Вони сказали: "Документи". Тато показав. Коли побачили, що українець, вистрілили йому в голову розривною кулею. Підійшли до нас, запитали, хто ми. Я кажу: "Пане, естем полько". Стали вимагати документа. Я проситися стала, кажу: при собі не маю, залишила вдома. Один із них каже: "В леб йом, бо се тего розмножи". ("В лоб її, бо цього українського розплодиться") А другий: "Нех жис. Ідзь, жебись ведзяла, же поляк жице ці даровал". ("Хай живе. Йди, щоб знала, що поляк житття тобі дарував"). Отак я залишилася з донькою жива серед мертвих на чорному березневому полі...

Тоді в Сагрині, на нашій рідній землі нас, українців, загинуло, кажуть, близько 800 чоловік. Серед них - жінки, діти, старі. Дітей брали за ніжки, і розбивали їм голівки об дерева, інших кидали в вогонь живими. 800 - це тільки відомі сусідам загиблі мешканці села. А крім них ще було дуже багато людей із навколишніх сіл. Так що там прийняло мученицьку смерть десь близько півтора тисячі душ.

На другий день, коли я пішла, щоб похоронити тата, то побиті люди лежали по полю скрізь, як снопи. Біля однієї хати в садку було особливо густо. Глянула я, жажнулася: скільки вас тут!.. Стала лічити. Налічила 18 чоловік. А ще перед садком лежало двоє. Їх знала. Це була сім'я Притул. Між ними була маленька дитина. Два тижні, як народилася. Голеньке лежало. І на ньо-

го не пошкодував бандит кулі: посеред чола - маленька дірочка...

Тепер на місці знищеного села Сагринь поляки поставили на честь тих бандитів - очевидно, самі собі - холм слави борцям. За що вони боролися з мирним безневинним народом? З немовлятками, з стариками...

Тепер ми, холмшаки, живемо значною мірою на Волині. Кажуть, тут під час гітлерівської окупації були сутички православного українського населення з польським. У місцях, де були побиті поляки, їх нащадки домагаються і споруджують пам'ятники. Ми, холмшаки, колишні мешканці сіл, стертих польськими бандитами з лиця землі, вимагаємо, щоб на місці наших сіл теж були поставлені пам'ятники, впорядкували кладовища, встановили на могилах хрести, щоб було видно, де лежать жертви польського терору і насильства над невинними людьми.

Спогад записаний в рамках проекту "Волинь", спонзорованого Об'єднанням Українців "Закарзоння" та Комісією Людських і Громадянських Прав при СКУ.

Пискоровичі, Ярославщина, 17 квітня 1945

Розповідь Ганни Гарасюк
(дівоче Папа)

[...]
Наказали нам іти за собою на подвір'я. Поставили під плотом і мали стріляти. Я сказала до мами, що буду втікати. Мама притримала мене за руку й сказала не втікати, тому що як буду втікати, то напевно мене застрілять, а то вже як нас тут постріляють, то будемо вкупі коло себе лежати. Кат це почув, став маму дуже бити й копати, кажучи: "Ty ukrainska mordo! Ty nie umiesz po polsku mowic?!" Ми говорили по-своєму, не хотіли по-польськи говорити. Стали бити й другу жінку, а інші

заряджали зброю. Я знову сказала мамі, що сховаюся за дерево, але мати тримала мене за руку й не пускала. Я дуже боялася, що як будуть мене стріляти, то буде дуже боліти. Мама і та друга жінка склали свої руки як до Святого Причастя. Дівчина Маруся, десятилітня, склала свої руки як до молитви й сховалася своїй мамі за спину, потім закрила очі руками, але дивилася поміж пальцями. Кат вистрілив в ту жінку прямо в серце. Марусю, захovanу за маминою спиною, попала ця сама куля прямо в голову. Обидві впали. Кат сказав до моєї мамі: "Chodz kurwo do stodoly". Дуже копав та бив її. Підійшов другий та вистрілив у маму. Мама впала, а мій братик, якому було 10 років, упав і зомлів від того, що побачив. Я тільки подумала, де мені та куля полетить і чи дуже буде боліти. Кат заряджав зброю, щоб стріляти тепер у нас, але дорогою прибіг один і крикнув не стріляти дітей, тому що вони ще малі й будуть у них корови пасти та будуть поляками. Я подумала собі, щоб ви мене тільки живу пустили...

Малий хлопчик Івась Курас дивився на свою вбиту маму і сестричку, які вже лежали вбиті, і сказав: «Що ви наробили, ви тата в школі вбили, тепер маму, а хто мені тепер дасть їсти? Я не буду вам корів пасти і не буду поляком, - ліпше мене вбийте». Кат сказав: "Zabíc banderowca!" Михась нічого не сказав, тільки став дуже блідий. Катюга в нього стрілила і вбив його. Кати були дуже розлючені його словами, що не буде поляком і не буде їм пасти корів. (...)

Кати пішли до сусідньої української хати й знайшли там двох хлопців, кожному по 17 років. Як вони їх катували!!! Степанові руки виламали й вилами очі викололи, вилами все з живота вийняли. Кати били й кричали: "Bіc Ukrain-cow co do nogi!" Потім повели одного в один, а другого в другий бік і кинули в річку край села. (...)

Наше Слово, № 17, 24.04.2005
(до друку підготував Богдан Гук)

Ласків, Грубешівщина, 10 березня 1944

Спогад Лідії Власюк-Коломиєць

"...Люди, що виїхали попереду нас, поверталися назад. Дорога за селом була закрита, і польська партизанка оточувала село, стискаючи кільце. Селяни приготували сховища в городах, більшість - у будинках. "Самооборона" розлетілася. Тих 20 осіб - всі біля своїх родин. Ми не мали ніякого сховища, надіялися, що хтось таки прийме в лиху годину.

Облава йшла повільно зі всіх сторін. Звідти невдовзі почулися постріли. В очі заглянула видима смерть. Село оточене, тікати нікуди, ховатися теж. Після пострілів заторохотів кулемет. Почали горіти будинки ближче до центру села. Рятувалися, як могли... Я вбігла в хату, крикнула дідусеві, але він заспокоїв: "Нас, старих, не будуть чіпати".

Ми з сестрою Галею метнулися від одного сховища до другого, але ніде не було місця. Зайшли до Новосада, жінка його каже: "Галю візьмемо, а ти шукай прихистку сама". Я була рада, що хоч

Галю беруть... Побачила, як жінка Томчука Ганна закривала своє сховище, запитала, чи знайдеться мені місце. Сказала, що так. Я швиденько спустилася в середину.

Нас п'ятеро. Холодна вода, стіни розмулені, сиділи навпочіпки на соломи'яних сніпках.

За короткий час село запалало, навколо було море вогню, суха солома стріх від запальних куль займалася враз. Все тріщало. Писк, лемент, стогін людей, вибухи гранат, безконечні постріли, рев худоби - це живе пекло тривало зо три години.

Страхіття помалу втихало. Старенький Костянтин Томчук вирішив відкрити сховище, бо тіло у воді замерзало. Побачили ми жадливу картину, оніміли. Село - скільки видно - догорало. Всі сховища по дорозі, куди ми з Галею просилися, були відкриті. Повбивані люди лежали купами, інколи поодиночі. В багатьох чоботи позтягвані і де з кого знятий одяг. У Мужичука перед сховищем цілі купа розстріляних. У Фадея Гарлая - те саме, по городу лежать обпалені й розстріляні. Багатьох не впізнавала, бо були опалені тіла.

Несподівано над головою засвітили кулі. Я впала на землю. Піднявши голову, побачила бандита - стояв неподалік від нашого сховища. Це він, мабуть, Костю і сина Степана Томчуків уже застріли, тепер чекав, що, може, ще хтось вийде. Ще вистрілив у мій бік, але згубив із поля зору - не побачив, куди я поділася: вскочила у схованку. Та він її знайшов. Спустив кріса, міряв глибину води. покликав мене по імені, вдаючи голос моєї мамі: "Лідо, дитино моя. Де ж ти є? Вийди". Видно, що був "свій" - із колоністів Боцянівки і впізнав мене.

Ми не виходили зі сховища до ночі. Пробыли десь із 16 годин, не чуючи ні холоду, ні голоду. ...То була "страсна п'ятниця" не тільки для Ласкова, але для багатьох навколишніх сіл - Сихович, Сагриня, Туркович. Тереміні, Андріївки, Риплина та інших. Впродовж 1944 року озброєні польські банди спалили в нашому Грубешівському повіті 52 села. Замордували понад 4000 чоловік нашого українського населення."

Лідія Власюк-Коломиєць. „Ангел-Хранитель. Спогади про Холмську Грубешівщину, Ласків і чужину”. Рівне. "Каліграф", 1999, стор.76-84).

Пискоровичі (історична довідка)

Пискоровичі - це село у Ярославському повіті. У 1939 р. його національний склад становило: 2340 українців, 210 поляків, 130 українців латинського віросповідання, 20 жидів, усього - 2740 чоловік.

Дня 16 квітня 1945 р. у будинку місцевої школи зібралося кількасот українців з Пискорович та кількох навколишніх сіл, підготованих до виїзду до УРСР. Виїзд мав відбутися наступного дня. Усього в будинку могло перебувати коло 300 чоловік, здебільшого це були повні родини: чоловіки, жінки та діти. Наступне кількасот осіб ніч проти 17 квітня ночувало в хатах і господарських будівлях у селі.

Над раном 17 квітня 1945 р. будинок школи обступило коло 200 озброєних членів кількох польських партизанських формувань. Поляки убили цього дня майже всіх, хто перебував у школі (крім двох жінок), а також тих, хто перебував у господарських будинках у селі. Частина осіб була вбита серед піль над Сяном і кинута у воду.

Крім цього масового вбивства, протягом двох наступних тижнів були ще два напади. Усього, за різними даними, у селі Пискоровичах згинуло в квітні 1945 р. 300-1000 чоловік української національності. Мешканці села у своїй обороні ні разу не вистрілили, оскільки село не входило в склад якої-небудь збройної організації. ■

ДОКУМЕНТИ

Документ

Протокол державної комісії, покликаної для в'яснення злочину, скоєного на українцях-жителів села Верховини.

Warszawa, 14.IV.1945 r.

PROTOKÓŁ

komisji powołanej dla zbadania zbrodni popełnionej na Ukraińcach-mieszkańcach wsi Wierzchowyń.

Dokonując oględzin poszczególnych mieszkań Komisja stwierdziła okropne ślady zniszczenia. Stoły, łóżka połamane, szyby potłuczone, na podłodze i sprzętach domowych skrzepy krwi, nawet ściany i sufity są zbrzyżane krwią, woń okropna. Również na podwórzach skonstatowano zakrzepłą krew w takich ilościach, że niewątpliwie były tam poprzednio całe kałuże krwi. W poszczególnych mieszkaniach oraz na niektórych podwórzach zabito po kilkanaście osób. A więc np. w mieszkaniu zamożnego gospodarza Teofila Kondratiuka zamordowano 12 osób. Pokój i kuchnia tego mieszkania przedstawiają widok

trudny do opisanie. Na podłodze pełno krwi, sufity i ściany gęsto zabryżane krwią, na połamanych meblach krew, szczątki odzieży całe we krwi. Na podwórzu Anny Święcickiej pełno śladów po kałużach krwi. Zabito tu 18 osób - 5 mężczyzn i 13 kobiet. Takie ślady zniszczenia i mordu w większym lub mniejszym stopniu dają się skonstruować w każdym niemal domu. (...)

Rzeź trwała około 4 godzin. Mordowano w różny sposób, w większości wypadków strzelano w głowę. Były wypadki wyrafinowanych znęcań, a więc kazano upatrzonym ofiarom otwierać usta, potem oddawano strzały w kierunku ust. Do jakiego stopnia doszło zdziczenie napastników świadczy fakt, który został wydobyty dopiero przy ekshumacji zwłok. W otwartej mogile znaleziono tułów bez głowy, przyczym oględziny pokazały, że głowa została odrąbana. Były również wypadki przypiekania rozpalonym że-

lazem i wydłubywania oczu. Z zeznań przesłuchanych osób, które były naczynymi świadkami wynika, że napastnicy, oprócz broni palnej używali dla wykonania zabójstw: siekier, łopat i motyk. Nie obeszło się również bez gwałcenia kobiet. Stwierdzono bowiem na podstawie zeznań naczynych świadków, że napastnicy przed zabójstwem w poszczególnych wypadkach dopuszczali się gwałtu na kobietach.

Zamordowano w powyższy sposób 197 osób, wśród których 45 mężczyzn, 65 dzieci w wieku od 2-ch tygodni do 11 lat, a pozostałe 87 osób to kobiety i dzieci powyżej 11 lat. ■

Верховини, Холмщина, 6 червня 1945 р. Біло-червоні далі

Про трагедію села Верховини розповідає мешканка-полька:

„Того дня було гарно, сонячно. Тож коли вчителька звільнила нас раніше зі школи, ми, діти, були тому дуже раді.

На дорозі ми побачили військову колону, яка входила в село - частина їхала на возах, інші на конях, а частина йшла пішки. Пам'ятаю, що виглядали гарно, бо всі мали при кашкетах біло-червоні далі. Біля них почали вже бігти маленькі хлопці. Українці думали, що це є військо, яке вертає з фронту. Польські сім'ї були попереджені, щоб сидіти по хатах. Я приглядалася їм з-за нашого тину, та мама забрала мене в хату.

Ми почули страшні крики, плач і стрілянину. Мама і бабця мовили „ружалець“. Таке було чути довгий час, а потім, коли стало тихо, ми вийшли з хати.

Годі словами передати, що ми побачили...

На подвір'ях були калюжі крові, кров витікала струмочками аж на вулицю. В хатах наших сусідів кров була не лише на долівках, але й на стінах, а то й на стелі! І трупи. Всюди лежали трупи - на долівках, ліжках, на подвір'ї, городі... Всюди. Бо люди пробували ховатися. Маю той жахливий обрах перед очима і, мабуть, до смерті нічим його не зітру". ■

(Продовження зі стор. 1)

У протиукраїнські акції включився цілий спектр польських організацій - АК, НСЗ, БХ, НЗВ, МО, внутрішні війська, боївки (штурмівки) УБП. На українські села пліч-об-пліч йшли польські шовіністи, націоналісти, комуністи, католицький клір.

Хто міг стати на захист українського населення?

Єдиною силою, що могла стати в обороні українців Закарпаття була УПА і підпільні структури ОУН. Вони були спроможні дати захист хоч частині українських сіл, проте перед ними вище командування та провід поставили інші завдання - забезпечити кур'єрські шляхи на Захід, пропаганда визвольної справи і шукання порозуміння з польським підпіллям. Скоро прийшло одне зрозуміння, що захист населення від польського терору є першочерговою справою, а й розмови з противником стануть легшими, коли він відчужить силу української зброї. Стало законотвірністю, що разом з ростом числа сотень УПА, малі кількість польських нападів, а ці, що траплялися - не мали вже

характеру масових вбивств. Так сталося, між іншим, на Любачівщині, де дві сотні з куреня „Залізняка“ в дві квітневі ночі знищили кільканадцять станиць МО, після чого вже в травні поляки підписали з українцями перемир'я.

Проте, вже осінню 1945 р. на заміну терору польського підпілля прийшов терор польської армії, яка забралася силою викидати українське населення Закарпаття на Схід. Брутальна і часто кривава акція депортації корінного українського населення тривала також протягом наступного 1946 року, а її звершенням стала *Акція Вісла* у 1947 р., в ході якої осталих ще на рідних землях 150 000 українців депортовано на понімецькі землі північної і західної Польщі.

Цим завершився процес випирання поляками українців Холмщини, Надсяння, Лемківщини і Бойківщини з їх рідних земель. Етапами цього процесу в ХХ ст. стали пацифікації 1930-их рр., нищення холмських церков, концтабори в Березі-Картузькій і Явожні, криваві побойща весною 1944 і 1945 рр., депортації на Схід і депортаційна *Акція Вісла*. ■

Виставка "Трагедії Закерзоння у ХХ столітті"
Галерія Канадсько-Української Мистецької Фундації
Торонто, 5-15 червня 2005 р.

